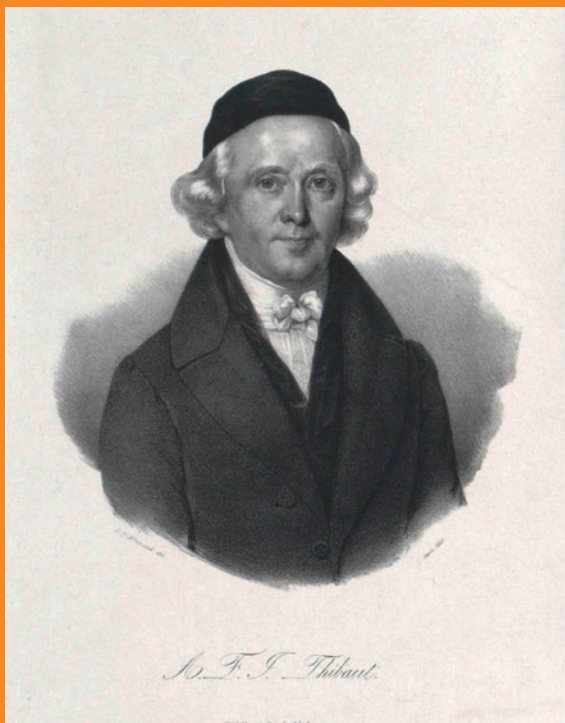

150 jaar *Gregoriusblad*

Dit jaar bestaat het Gregoriusblad 150 jaar. Waarschijnlijk is het 't oudst bestaande tijdschrift over muziek in Nederland.¹ Het jubileum is de aanleiding voor een terugblik op de ontwikkeling van de rooms-katholieke kerkmuziek in de afgelopen 150 jaar. In vier 'tijdvensters' zal die ontwikkeling worden beschreven (iedere aflevering één tijdvenster). Achtereenvolgens komen aan bod de perioden 1876-1928 (I); 1928-1963 (II); 1963-1984 (III); 1984-2025 (IV).

E. Hoffmann en A. Tibaut

Tijdvensters

- Het eerste tijdvenster wordt gemarkeerd door de oprichting van ons blad in 1876 en het verschijnen van het Vaticaanse Document over de kerkmuziek, *Divini cultus* (1928).
- Het tweede tijdvenster loopt vanaf *Divini cultus* tot 1963. In dat jaar verscheen de Vaticaanse constitutie over de heilige Liturgie, *Sacrosanctum Concilium*, een belangrijk document voor de liturgie en de kerkmuziek als gevolg van de besluiten van het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965).
- Het derde tijdvenster loopt tot 1984, het jaar waarin de eerste druk verscheen van de bundel *Gezangen voor liturgie*.
- Het vierde en laatste tijdvenster loopt tot 2025, het jaar waarin de laatste twee uitgaven verschenen van uitgeverij Gooi & Sticht, *De Bron van Christelijke Geest* en *Koorinformatie*.

Tijdvenster 1: 1876-1928 – Verval van de kerkmuziek

Het initiatief voor het *Gregoriusblad* past binnen de kerkmuzikale context van de negentiende eeuw. Langzaamaan vatte de mening post dat de kerkmuziek zich in een staat van verval bevond. Voordat de Liturgische Beweging (zie later) in de twintigste eeuw invloed kreeg op de praktijk van de kerkmuziek, waren er in de achttiende en negentiende eeuw al stromingen die ernaar streefden om de kerkmuziek meer te oriënteren op de liturgie. Men wilde het verval tegengaan door een heroriëntatie van de kerkmuziek op de klassieke polyfonie en te streven naar een instrumentaal begeleide kerkmuziek die vrij was van wereldlijke invloeden.² De stroming die dit ideaal nastreefde werd aangeduid als Caecilianisme, vernoemd naar de patrones van de kerkmuziek, de heilige Caecilia. De idealen van deze stroming werden enerzijds gevoed door de idealen van bijvoorbeeld Dom Guéranger uit Frankrijk en de besluiten van de Duitse bisschoppenconferentie van 1848, anderzijds door diverse theoretische geschriften die over de hervorming van de kerkmuziek verschenen. Treffend wordt dit verwoord door twee Duitse musici: Ernst Hoffman (1776 – 1822) en Anton Thibaut 1772 – 1840). Thibaut eiste dat de kerkmuziek helemaal afgezonderd werd van het theater en de concertzaal. Kerkmuziek moet zijn: *mässig, ernst, würdig gehalten, durchaus veredelt und leidenschaftslos* (gematigd, serieus, waardig, grondig verfijnd en zonder hartstocht of emotie).³ De echte kerkmuziek was volgens Thibaut die van de eerste vijf eeuwen na Christus en de vijftiende en zestiende eeuw.

Volgens Hoffmann hield het verval van de kerkmuziek gelijke tred met de verwoesting van het religieuze door de Verlichting. De nieuwe Kerkmuziek aan het eind van de achttiende en begin van de negentiende eeuw had volgens hem zijn

ware aard verloren en had het karakter van operamuziek gekregen. Dat verwijt werd door Hoffmann en Thibaut ook aan Haydn en Mozart gemaakt. Samengevat

- kerkmuziek bevrijden van wereldlijke en theatrale invloeden;
- zoals de rooms-katholieke restauratiebeweging in de negentiende eeuw zich een romantisch beeld had gevormd van de christelijke middeleeuwen, zo probeerde het Caecilianisme een ideale kerkmuziekstijl te concipiëren, georiënteerd op de tijd van de klassieke polyfonie uit de vijftiende en zestiende eeuw. Een streven dat past binnen een wijder verband in die tijd, bijvoorbeeld de heroriëntatie van bouwstijlen op de gotiek;
- dit streven stimuleerde ook het ontstaan van de muziekwetenschap die zich sterk ging toeleggen op het toegankelijk maken van oude muziek op basis van bronnenstudies, zowel wat betreft het gregoriaans als de klassieke polyfonie;
- wat betreft de klassieke polyfonie was men met name sterk gefocust op G.P. da Palestrina.

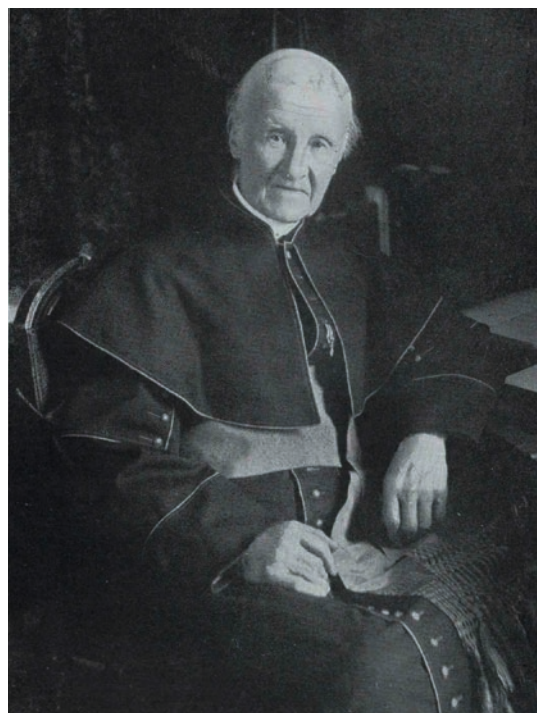
Wat waren de middelen om het doel te bereiken?

1. Het uitgeven van tijdschriften over liturgie en kerkmuziek.
2. Het stichten van verenigingen om de genoemde doelen na te streven.
3. Publicatie van goede kerkmuziek.
4. Het organiseren van opleidingen voor dirigenten, organisten en koorzangers, opdat zij enerzijds konden beschikken over voldoende vaardigheden om die ‘nieuwe’ kerkmuziek te kunnen uitoefenen en anderzijds, dat zij vanuit een algemene geesteshouding hun taak wilden uitoefenen ten dienste van de liturgie.

Richard Bot is oud-medewerker voor Kerk, Interieur en kerkelijke Kunst, en Liturgie & Kerkmuziek van het bisdom Rotterdam, oud-docent Gregoriaans & Katholieke Kerkmuziek aan het Conservatorium van Amsterdam. Hij is dirigent-organist te Utrecht en Voorschoten.

St. Gregoriusblad en NSGV

In Nederland nam Mgr. J.J. Graaf, priestersecretaris van de bisschop van Haarlem, het initiatief voor een kerkmuziektijdschrift, genoemd naar de paus die als vader van de kerkmuziek werd beschouwd: *St.-Gregoriusblad, tijdschrift tot bevordering van kerkelijke Toonkunst*. De eerste aflevering verscheen in januari 1876. Aan het eind van de eerste jaargang had het blad 1000 abonnees! Waarschijnlijk was Graaf geïnspireerd door het initiatief van de Duitse musicus Franz Xaver Witt (1834-1888) met zijn *Fliegenden Blätter für Kirchenmusik* en later met het tijdschrift *Musici Sacra*. In dit tijdschrift *Musica Sacra* schrijft Witt over de eerste uitgave van het *Gregoriusblad*: “In Holland hat man mit der Reform in Sinne des Cäcilienvereines

Mgr. J.J. Graaf

durch Gründung eines *St. Gregoriusblad* einen grossen Schritt vorwärts gethan”.⁴ *Musica Sacra* was een initiatief van de *Allgemeine Cäcilienverein für die Länder deutscher Zunge* (ACV) opgericht in 1870 en kerkelijk goedgekeurd door paus Pius IX. Dit was uniek: voor de eerste keer in de geschiedenis van de r.-k. kerk kreeg een kerkmuzikale vereniging een dergelijke goedkeuring. Ook dit initiatief vond bij ons navolging. Twee jaar later, in 1878, werd de Nederlandse Sint-Gregoriusvereniging opgericht. Voorzitter van de NSGV werd Mgr. Michel Lans, hoofdredacteur van het *St. Gregoriusblad* en docent op het grootseminarie te Warmond. In de statuten van de NSGV werd expliciet verwezen naar de Breve van Pius IX, *Multum ad movendos animos* van 1870 waarbij de oprichting van de ACV werd goedgekeurd.⁵

Paus Pius X en paus Pius XI

Het streven naar verbetering van de kwaliteit van de rooms-katholieke kerkmuziek vond uiteindelijk ook zijn weerklank in het Vaticaan in de publicatie van het beroemde document over de kerkmuziek van Paus Pius X in 1903, het motu proprio *Tra le sollicitudini* en in de apostolische constitutie *Divini cultus* van Pius XI (1928). Het motu proprio van Pius X was het eerste Romeinse Document dat specifieke eigenschappen formuleerde waaraan kerkmuziek moest voldoen. Deze eisen waren niet vrijblijvend geformuleerd maar hadden het karakter van 'wet' en werden dwingend voorgeschreven voor de gehele wereldkerk. Het gaat om 'heiligheid', 'goedheid van vorm' ('ware kunst') en 'universaliteit'. Omdat de genoemde eigenschappen in de hoogste mate worden aangetroffen in het gregoriaans, is dit het meest volmaakte voorbeeld van kerkmuziek. De genoemde drie eigenschappen worden ook in hoge mate aangetroffen in de klassieke polyfonie, met name in die van de zestiende eeuw en daarom komt zij het hoogste model van de kerkmuziek, het gregoriaans, zeer nabij. Een tweede belangrijk aspect van het motu proprio is het verlangen van Pius X dat het gregoriaans weer door het volk actief wordt meegezongen. Pius X geeft in zijn motu proprio helaas geen nadere precisering welke gezangen het volk moet meezingen. Dat wordt pas later door Pius XI wél nader aangeduid: het in beurtzang zingen van volk en koor van de gregoriaanse gezangen die voor volkszang zijn bedoeld. Het is voor het eerst dat de liturgische functie van het volk in beeld komt. Bovendien ziet Pius XI de opleiding/vorming van het volk als belangrijke voorwaarde voor het verwezenlijken van actieve deelname.

Dat deze twee pausen zich inhoudelijk bezighielden met de actieve deelname van het volk en de kwaliteit van kerkmuziek, kwam voort

Pius X (1835-1914)

Pius XI (1857-1939)

uit hun (wetenschappelijke) belangstelling voor bijbel, liturgie én omdat ze beiden koordirigent waren geweest vóór hun verkiezing tot paus. Pius X was degene die een stimulans is geweest voor de Liturgische Beweging en Pius XI als degene die aan het streven van deze beweging een gefundeerde basis heeft gegeven, namelijk de bevordering van een bewuste, wezenlijke en

actieve deelname van het volk aan de liturgie en hen te brengen tot kennis en begrip van de liturgie.

St. Gregoriusblad 1876-1928

Vanaf 1876 lag in het *Gregoriusblad* het accent op het begrip kweken voor het gregoriaans, de klassieke polyfonie (missen en motetten) in de geest van het Caecilianisme en de vorming en opleiding van musici. Vooral dat aspect vond uiteindelijk zijn hoogtepunt in de stichting door de NSGV van de R.-K. Kerkmuziekschool St. Caecilia te Utrecht in 1925. Veel artikelen over de esthetiek van het gregoriaans volgens de uitgaven van uitgever Pustet uit Regensburg en over polyfonie moesten dirigenten brengen tot een verantwoorde keuze van repertoire. Daartoe werden er voorbeeldmatige, eenvoudige, korte stukken gepubliceerd als bijlage bij het *Gregoriusblad* (zie in de muziekbijlage bij deze aflevering MB 1639 t/m 1642). Later, vanaf 1903, werd steeds meer gewicht toegekend aan het zingen van het gregoriaans volgens de nieuwe editio Vaticana van 1908 en, veel later, de uitgaven van de Benedictijnen te Solesmes (Frankrijk). Naast de opleiding van kerkmusici moest het niveau van de kerkmuziek op een hoger plan komen. Er werden in 1904 twee commissies daartoe door de NSGV in het leven geroepen:

- A. “De Bijzondere Commissie tot het houden van toezicht op de muziekuitvoeringen in de kerken” (Commissie van Toezicht) en
- B. “De Bisschoppelijke Commissie in de Kerkprovincie Utrecht ter goedkeuring van kerkelijk-muzikale compositiën” (Censorencommissie).⁶

De Commissie van toezicht was een uitvloeisel van het eerdergenoemde motu proprio van Pius X. Koren moesten ieder jaar via vragenlijsten onder andere een opgave doen van het repertoire dat was gezongen in het afgelopen jaar. Dringend werd aanbevolen dat men alleen koorwerken mocht zingen die waren opgenomen in *De officieele Koorgids*, een aparte rubriek in het *St. Gregoriusblad*. Na verloop van tijd volgde in 1910 (1) en 1922 (2) een aparte uitgave van deze ‘Koorgids’. In die gids waren alle composities opgenomen die waren goedgekeurd (*nihil obstat*) door de Censorencommissie. Primair ging het erom dat koren muziek zongen die voldoende kwaliteit bezat om uitgevoerd te worden volgens de normen van het motu proprio en die de krachten van het koor niet te boven gingen. Daarbij ging het niet alleen om meerstemmige muziek, maar ook om liedbundels en afzonderlijke liederen in de volkstaal. Voor het laten drukken en uitgeven van muziek was echter ook het predicaat *evulgetur* noodzakelijk. Dit bleef voorbehouden aan de diocesane censor van ieder bisdom afzonderlijk. De leden van de Commissie van toezicht waren de leden van het diocesaan bestuur van de NSGV, leden van de Censorencommissie waren zowel leden van het hoofdbestuur van de NSGV (priesters) als leken (componisten).

Noten

1 Het oudste nog bestaande tijdschrift in Nederland is waarschijnlijk het *Archief van het Koninklijk Zeeuws Genootschap der Wetenschappen* (KZGW), opgericht in 1769, een wetenschappelijk blad dat al ruim 250 jaar verschijnt. Als we bijvoorbeeld kijken naar algemene en literaire tijdschriften, dan is *De Gids* (1837) het oudste continu bestaande. Het *Gregoriusblad* is in ieder geval het oudste continu bestaande tijdschrift over liturgische muziek in Nederland.

2 Zie uitgebreid in R. Bot, *Zingt allen mee*, Utrecht/Kampen 2003, hfst. 2 Het Caecilianisme en de Allgemene Cäcilienverein, 146-164.

3 R. Bot, *Zingt allen mee*, o.c., 147.

4 Zie *Gregoriusblad*, 1 (1876) 20.

5 R. Bot, *Zingt allen mee*, o.c., 161.

6 R. Bot, *Zingt allen mee*, o.c., 756 e.v.